

ODPOWIEDZI NA NAJCZĘŚCIEJ WYKORZYSTYWANE ARGUMENTY W KONTEKŚCIE MIGRACJI

Niniejsza publikacja została opracowana z myślą o nauczycielach/lkach, pedagogach/żkach oraz edukatorach/kach jako wsparcie w radzeniu sobie z trudnymi sytuacjami podczas moderacji dyskusji dotyczących migracji. Dokument został opracowany w taki sposób, by ułatwić kopiowanie fragmentów i udostępnianie ich innym osobom, do czego serdecznie zachęcamy.

Zapraszamy także do zapoznania się z pozostałymi publikacjami z serii „Pomocniki PAH”:

- Moderowanie dyskusji - zasady i wskazówki
- Wyjaśnianie pojęć edukacji globalnej
- Reagowanie na dyskryminujące słowa
- Reagowanie na częste argumenty

bit.ly/pomocniki_pah

Mało który temat dzieli opinię publiczną w takim samym stopniu jak migracja. Mimo powszechnego charakteru tej debaty, większość z nas wie niewiele o rzeczywistej skali zjawiska migracji, a także o jej powodach i kierunkach. Publikacja stanowi odpowiedź na szereg obiegowych opinii, które często pojawiają się w rozmowach na temat migracji. Celem tej publikacji nie jest sugerowanie, jaka polityka migracyjna jest właściwym wyborem – stanowi zachętę do przyjęcia bardziej zniuansowanego spojrzenia na różne grupy migrantów/ek, a także do zgłębienia zagadnienia (w szczególności zaś do poszukiwania wiarygodnych danych).

Odpowiadając na popularne argumenty, warto zadać drugiej stronie następujące pytania:

- Skąd to wiesz? Z jakiego źródła pochodzą te informacje?
- Czy twoim zdaniem to, o czym mówisz, dotyczy wszystkich osób z doświadczeniem migracji lub uchodźstwa? Jaką grupę/kogo masz dokładnie na myśli?
- Nie mam pewności, czy to prawda – słyszałam coś przeciwnego. Sprawdźmy to wspólnie?

ARGUMENT: JESTEM PRZECIW MIGRACJI

Bycie zwolennikiem/czką lub przeciwnikiem/czką migracji jest niczym bycie zwolennikiem/czką lub przeciwnikiem/czką pór roku. Migracja jako zjawisko nie tylko istnieje od zarania dziejów ludzkości, ale dodatkowo stanowi część świata przyrody – wiele zwierząt migruje, a niektóre gatunki robią to sezonowo. Dużo ciekawsza może być dyskusja o tym, jakiej

polityki migracyjnej potrzebujemy, aby zapewnić sprawiedliwy dostęp i równe szanse osobom migrującym przy jednoczesnym zapewnieniu poczucia bezpieczeństwa reszcie społeczeństwa. Migracje były, są i będą. Strach przed osobami migrującymi i próby ograniczania migracji stanowią stosunkowo nowe zjawiska.

Przeczytaj więcej na temat historii granic i paszportów w artykule PAH pt. „Paszport - dokument uniemożliwiający przemieszczanie się” autorstwa Sylwii Żulewskiej.

bit.ly/paszport_dokument

KIM SĄ MIGRANCY I MIGRANTKI?

Tożsamość ludzi jest złożona i obejmuje zróżnicowane elementy. Osoby migrujące mają wiele tożsamości, które wynikają z różnych narodowości, wyznań, kolorów skóry, płci, a nawet kwestii faktów z życia, takich jak bycie siostrą czy pisarką. Jednak, gdy mówimy o innych, często ulegamy błędowi poznawczym, w tym efektowi jednorodności grupy obcej.

Efekt jednorodności grupy obcej to tendencja do postrzegania podobieństw między członkami/kiniami grupy obcej w stopniu większym niż w rzeczywistości, a także dostrzegania większej jednorodności grupy obcej względem własnej grupy.

Efekt jednorodności grupy obcej można dostrzec nie tylko w prywatnych rozmowach, ale także w mediach, gdy słyszymy opinie na temat „wszystkich osób z Ukrainy” albo „wszystkich migrantów/tek”. Tego rodzaju opinie są rzadko poparte badaniami, a często opierają się jedynie na pojedynczych doświadczeniach, interakcjach z jedną osobą lub zasłyszanych anegdotach. W efekcie prowadzą do generalizacji całej grupy, która w naszym mniemaniu staje się jednorodna. W rzeczywistości trudno sobie wyobrazić, aby jakakolwiek grupa licząca niemal milion osób zachowywała się w ten sam sposób lub podzielała te same opinie.

Migracje a migranci/teki

Ogólnie rzecz biorąc, migracja to proces przemieszczania się z jednego miejsca do drugiego. Słowo „migrować” może oznaczać przeprowadzenie się z obszaru wiejskiego do miasta, między województwami, a także między państwami.

Migrantami/tekami nazywamy z kolei osoby zmieniające kraj zamieszkania.

Zdarza się też tak, że osoby, które nigdy nie doświadczyły migracji, są określane mianem migrantów/ek. Są to najczęściej dzieci osób urodzonych poza granicami danego państwa (takie osoby nazywamy migrantami/tekami drugiego lub trzeciego pokolenia, mimo braku osobistego doświadczenia migracji). O doświadczenie migracji często „podejrzewane” są Polacy/lki o ciemnym kolorze skóry.

Zobacz wystawę PAH pt. „W pełnym wymiarze” i poznaj wielowymiarowe sylwetki osób z grup mniejszościowych. Publikacja może Ci pomóc uodpornić się na efekt jednorodności grupy obcej.

bit.ly/wystawa_w_pełnym_wymiarze

Intersekcyjność to termin, który opisuje krzyżowanie się tożsamości, np. bycia równocześnie migrantką, kobietą, matką czy osobą bogatą. Czasem można usłyszeć zarzut wobec osób z doświadczeniem uchodźstwa, że posiadają drogie samochody czy inne symbole zamożności. Wysoki status ekonomiczny nie wyklucza jednak doświadczenia prześladowań czy wojny. Umiejętność dostrzegania złożoności ludzkich tożsamości pomaga zrozumieć temat migracji i wielowymiarowość ludzkich doświadczeń.

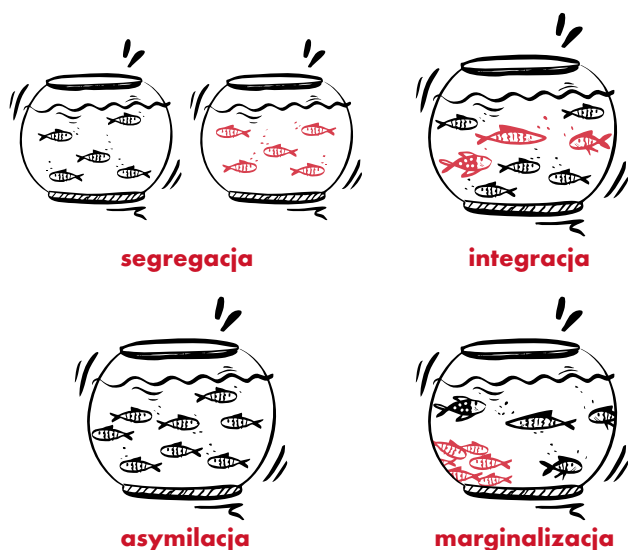
Zróżnicowane traktowanie osób migrujących w zależności od klasy społecznej można dostrzec na poziomie języka – słowa „ekspaci/teki” i „migranci/teki ekonomiczni” charakteryzują się różnym nacechowaniem, choć oba terminy określają osoby przeprowadzające się do innego kraju ze względu na kwestie zarobkowe. Ekspaci/teki są jednak osobami wykształconymi i majątymi, co powoduje, że wiele osób patrzy na ich migrację znacznie przychylniejszym okiem.

Zjawisko, które w potocznym języku nazywane jest integracją (a właściwie jej brakiem), oznacza w rzeczywistości chęć asymilacji osób z doświadczeniem migracji i uchodźstwa. Czym te zjawiska różnią się od siebie?

Integracja zakłada, że nowo przybyte osoby staną się częścią społeczeństwa, ale nie porzucą przy tym swojej dotychczasowej tożsamości. W procesie integracji zarówno grupa mniejszościowa, jak i grupa większościowa muszą wykonać pewną pracę, do pewnego stopnia się zmienić i zrobić dla siebie wzajemnie miejsce. Ponadto obie grupy, dzięki poznaniu siebie wzajemnie, zyskują nowe perspektywy i doświadczenia, a społeczeństwo staje się bardziej różnorodne.

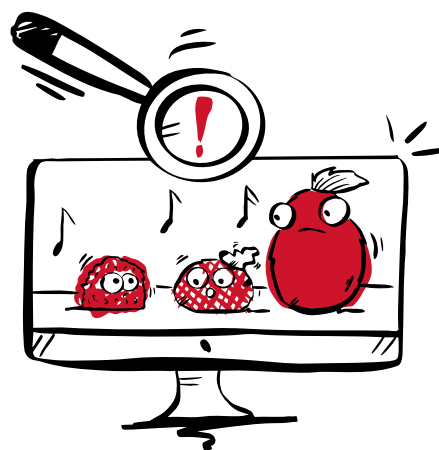
W procesie asymilacji grupa mniejszościowa ma się w zupełności dopasować i porzucić swoją tożsamość na rzecz zaakceptowania nowej kultury jako własnej.

Mówiąc o sukcesie integracji (lub jego braku), musimy pamiętać o wielu czynnikach, które na niego wpływają; w tym o statusie ekonomicznym, rodzaju wykonywanej pracy, możliwości uczestnictwa w kursach językowych czy dostępności przestrzeni umożliwiających poznanie osób z różnych grup. Zdecydowana większość osób pochodzących z rodzin imigranckich z sukcesem łączy dwie lub więcej tożsamości (np. tożsamość francuską i wyznawanie islamu), integrując się ze społeczeństwem¹. Nie powinno jednak nas dziwić, że doświadczenie systemowej dyskryminacji ze względu na kolor skóry bądź wyznawaną religię, wpływa negatywnie na proces integracji.

Logika asymilacji wybrzmiewa w argumentach takich jak „są w Polsce, niech mówią po polsku”. Zrozumiałym jest chęć, aby osoby mieszkające w danym kraju nauczyły się urzędowego języka, jednak nauka ta nie wyklucza kontynuacji korzystania z języka ojczystego z innymi jego użytkownikami/czkami (na przykład podczas podróży ze znajomymi w tramwaju). Na tej samej zasadzie odmawia się osobom praktykowania swojej kultury czy religii, jeżeli jest ona „zbyt odmienna” od dominującej.

Obejrzyj animację „Melodia przyszłości” i zastanów się, czy sytuacja w świecie pięciolinii ma wiele wspólnego z obecną sytuacją w Polsce. Jak Ty byś się zachował/a jako nutka? Materiały dydaktyczne do przeprowadzenia lekcji na podstawie animacji znajdziesz na stronie Fundacji Emic.

bit.ly/melodia_przyszlosci

ARGUMENT: MIGRACJA JEST TERAZ WYJĄTKOWO INTENSYWNA

Dyskusje na temat migracji w głównym nurcie sprawiają wrażenie, jakby zjawisko to było wyjątkowo nasilone w ostatnich latach i odbywało się wręcz na niespotykaną wcześniej skalę, stanowiąc swoiste wyzwanie współczesnego świata, któremu należy stawić czoła. Jednak gdy przyjrzymy się historii XIX czy XX wieku, możemy zacząć mieć wątpliwości.

Zastanów się, czy w historii twojej rodziny pojawiło się doświadczenie migracji.

Czy twoi przodkowie/kinie przyjechali skądś do miejscowości, w której mieszkasz?

Czy ktoś z twojej rodziny wyjechał w ostatnich latach za granicę?

A może Ty masz bezpośrednie doświadczenia migracji? Jak myślisz, czy większość rodzin ma takie historie?

Ludzie przemieszczali się od zawsze. Sama historia Polski to historia wielu emigracji (szacuje się, że poza granicami Polski mieszka ok. 20 mln osób o polskim pochodzeniu, z czego ok. 1/3 urodziła się w Polsce²). Obecnie mniej niż 3,6% ludności świata to migranci/teki, co stanowi wzrost względem 2,3% w 1970 roku, ale jest też znaczącym spadkiem, jeżeli weźmiemy pod uwagę, że w XIX wieku 10% ludzkości zmieniła swój kraj zamieszkania.

Gdy spojrzymy na statystyki ostatnich dziesięcioleci można odnieść wrażenie, że coraz więcej osób migruje, co jest prawdą, jeśli weźmiemy pod uwagę liczby bezwzględne, jednak w tym wypadku trzeba także uwzględnić wzrost liczby ludności na świecie.

Rozmawiając o migracji warto odwoływać się do rzeczywistych danych liczbowych, ponieważ opinia publiczna, ukształtowana przez debaty polityczne i media głównego nurtu, często bardzo się myli na temat rzeczywistej skali migracji.

Spójrz na wykres przedstawiający różnice między percepcją ludzi, a rzeczywistymi liczbami.

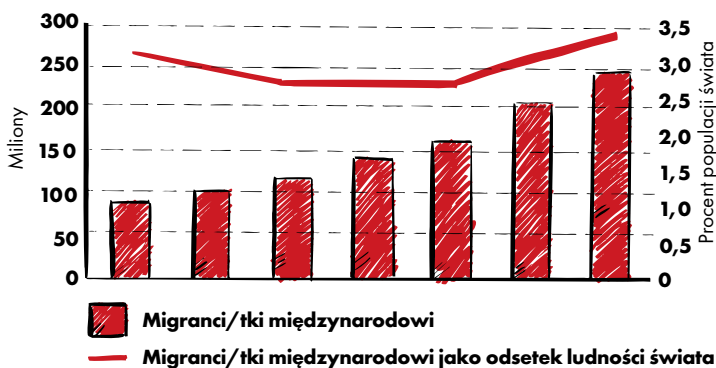
Czy globalny przyrost ludności jest wyzwaniem? Niekoniecznie. Przeczytaj artykuł PAH pt. „Gdyby tylko było ich mniej” autorstwa Magdy Bodzan i zmerz się z narracją na temat przeludnienia oraz dzietności krajów mniej uprzywilejowanych.

bit.ly/gdyby_bylo_ich_mniej

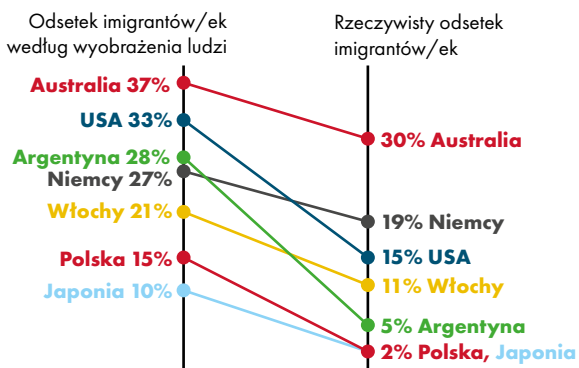

Całkowita liczba międzynarodowych migrantów/ek na świecie, 1960 - 2017

Źródło wykresu: How Migration Really Works A Factful Guide to the Most Divisive Issue in Politics, Hein de Haas

Skala przeszacowywania liczby migrantów/ek w swoim kraju

Źródło wykresu: International Organization for Migration, 2022; IPSOS, 2023

ARGUMENT: WSZYSCY UCHODźCY CHCĄ MIESZKAĆ W EUROPIE LUB USA

Gdy spojrzmy na ogół uchodźców/czyni, przeszło połowa osób ucieka do najbliższego bezpiecznego miejsca, nie przekraczając granicy państwa i stając się tym samym osobami wewnętrznymi przesiedlonymi (zwanymi potocznie wewnętrznymi uchodźcami/czyniami). Spośród osób, które wyjeżdżają poza granice swojego państwa, aż 69% wybiera na nowy dom państwo sąsiadujące³. Podobne decyzje podjęło też wiele osób uciekających przed wojną w Ukrainie, dlatego w Polsce w ostatnich latach zamieszkało około miliona osób uchodźczych.

Wojna w Ukrainie nie jest niestety jedynym konfliktem zbrojnym na świecie. Pod koniec 2023 roku było ich aż 183⁴. Liczba ta może zaskakiwać, ponieważ na temat większości z nich nie znajdziemy informacji w polskich mediach. Każda wojna powoduje, że część populacji decyduje się na ucieczkę, zostając tym samym uchodźcami/czyniami.

Gdzie na świecie znajduje się większość spośród 28 milionów osób z doświadczeniem uchodźstwa?

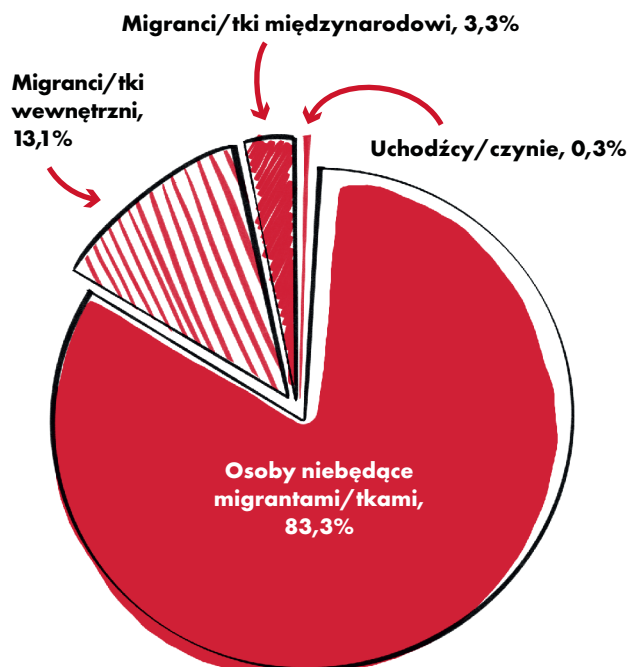
Iran	3,8 mln
Turcja	3,1 mln
Kolumbia	2,8 mln
Niemcy	2,7 mln
Uganda	1,7 mln

Źródło danych: www.unhcr.org/refugee-statistics (2024)

Przykładem kraju, który z powodu konfliktu zbrojnego opuściło bardzo dużo osób jest Syria, gdzie od wybuchu wojny w 2011 roku do 2020 roku niemal połowa (48% - 8,5 mln) wszystkich osób urodzonych w Syrii opuściła kraj. Zdecydowana większość z nich (80%) pozostała w Azji (głównie w Turcji, Libanie i Arabii Saudyjskiej, w Turcji pozostało 40% spośród tych osób).

Migranci/tki, uchodźcy/czynie i osoby niebędące migrantami/tkami jako procent populacji świata, 2020

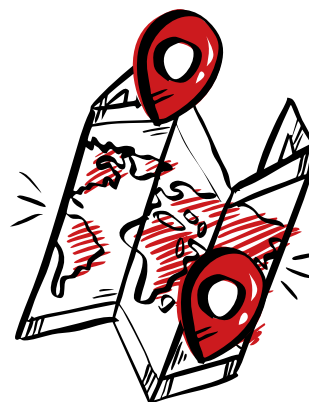

Źródło wykresu: *How Migration Really Works A Factful Guide to the Most Divisive Issue in Politics*, Hein de Haas

„Musisz zrozumieć, że nikt nie wkłada swoich dzieci do łodzi, chyba że woda jest bezpieczniejsza niż ląd.”

Warsan Shire

Cytat z wiersza *Dom/Home* autorstwa Warsan Shire, tłumaczenie własne

³www.unhcr.org/refugee-statistics

⁴www.pap.pl/aktualnosci/na-swiecie-tocza-sie-obecnie-183-konflikty-zbrojne-wiecej-niz-pred-trzema-dekadami

Państwa zapraszają.

Osoby uchodźcze to oczywiście tylko część zjawiska globalnej migracji. Gdzie przemieszczają się pozostałe osoby?

Stany Zjednoczone Ameryki Północnej są obecnie (i pozostają nim od dziesięcioleci) głównym celem międzynarodowych migracji na całym świecie. Drugim państwem pod względem popularności są Niemcy, a trzecim Arabia Saudyjska. Wszystkie te państwa posiadają silne gospodarki zależne m.in. od „taniej siły roboczej” w postaci osób migrujących i prowadziły dotychczas aktywną politykę przyjmowania nowych mieszkańców/ek. Warto o tym pamiętać, gdy mówimy o powodach migracji, bo poza złożonością tego zagadnienia z punktu widzenia jednostek, które decydują się na wyjazd, dodatkowym aspektem jest polityka migracyjna krajów docelowych. Polityka ta często różni się od publicznych deklaracji polityków - Polska wydała w latach 2021-2024 najwięcej w całej Unii Europejskiej zezwoleń na pobyt osobom spoza UE⁵. Dzieje się to równolegle z deklarowaną publicznie przez rządy niechęcią do migracji i osób migrujących.

Jeden z argumentów, który często pada w dyskusjach o migracji, dotyczy kosztów, jakie ponosi państwo w postaci świadczeń socjalnych wypłacanych osobom nowoprzybyłym. Raport Banku Gospodarstwa Krajowego jednoznacznie pokazuje, że: „wpływy z podatków i składek ubezpieczeniowych płaconych przez ukraińskich migrantów/tek do polskiego budżetu sięgają około 15,1 mld zł, a świadczenia wypłacone im z programu „Rodzina 800+” to koszt około 2,8 mld zł⁶. Analizy z innych krajów przynoszą podobne rezultaty – wpływy z podatków przewyższają koszt świadczeń wypłacanych przybyszom/kom. Dodatkowo analiza lat 1994-2013 wykazała, że imigrant/ka i osoba urodzona w USA, mają mniej więcej taki sam wpływ na finanse kraju (z punktu widzenia wpływów i kosztów)⁷.

Szeroko zakrojone badania na temat przestępczości przeprowadzono w USA. Wyniki były jednoznaczne - dzielnice z dużą koncentracją imigrantów/tek charakteryzuje niższy wskaźnik przestępczości i przemocy niż porównywalne dzielnice nie-imigracyjne. Choć brakuje również kompleksowych badań w Europie, istniejące sprawozdania wskazują na podobne wnioski. Analiza danych z Anglii z lat 1971-2002, wykazała, że dzielnice stają się bezpieczniejsze wraz ze wzrostem liczby imigrantów/tek. Imigranci/ki często należą do najbardziej przestrzegających prawa członków społeczeństwa, ponieważ są najczęściej zainteresowani uzyskaniem prawa do stałego pobytu lub obywatelstwa. Dotyczy to w jeszcze większym stopniu nieudokumentowanych imigrantów/tek, których głównym celem jest pozostawanie poza zasięgiem wzroku policji, ponieważ aresztowanie może oznaczać deportację⁸.

Istnieje wiele innych mitów, dotyczących negatywnego wpływu migracji na społeczeństwo (to między innymi mit o „zabieraniu” miejsc pracy czy negatywnym wpływie migracji na rynek mieszkaniowy). Wiele z nich nie ma żadnego związku z rzeczywistością, a politycy/czki wykorzystują je aby znaleźć kozła ofiarnego. Zastanów się, jakie jeszcze argumenty przeciwko zdarzyło ci się usłyszeć, a następnie sprawdź czy odzwierciedlają rzeczywistość szukając danych liczbowych na ich temat.

⁵www.ec.europa.eu/eurostat/web/interactive-publications/migration-2024

⁶www.bgk.pl/aktualnosc/bgk-wplyw-migrantow-z-ukrainy-na-polska-gospodarke-1/

⁷www.nationalacademies.org/news/2016/09/new-report-assesses-the-economic-and-fiscal-consequences-of-immigration

⁸How Migration Really Works A Factful Guide to the Most Divisive Issue in Politics, Hein de Haas

W debacie publicznej na temat osób przyjeżdżających do Polski najwięcej emocji i kontrowersji wywołują osoby wnioskujące o ochronę międzynarodową (czyli m.in. o prawny status uchodźcy/czyni), a nie te, przybywające z powodów zarobkowych czy osoby z Ukrainy korzystające z ochrony tymczasowej. To znacznie mniej liczna grupa – w 2024 roku, wnioski o udzielenie ochrony międzynarodowej, w Polsce złożyło jedynie 17 tysięcy osób. Złożenie wniosku nie gwarantuje jednak pozytywnej decyzji, a w zeszłym roku ochronę otrzymało jedynie 7 tysięcy spośród nich⁹.

Jak myślisz dlaczego tak się dzieje?

Wiele osób wskazuje na rasizm jako czynnik wpływający na ten stan rzeczy. Nie jest to sytuacja wyjątkowa dla Polski, a narracja występująca w wielu krajach Zachodu powiązana dwoma teoriami.

Autorem teorii „wielkiego przemieszczenia” jest Madison Grant, autor książki „Przemijanie wielkiej rasy” wydanej w 1916 roku, której fanem był Adolf Hitler. Nie jest to zaskakujące, gdy przyjrzymy się założeniom teorii – autor postuluje istnienie „cywilizacji wyższej”, która jest zagrożona wyginięciem poprzez rozplinięcie się w masie przybyszów/ek będących przedstawicielami innych kultur. Kontynuacją tej myśli jest współczesna teoria „wielkiego zastąpienia”, której autorstwo przypisuje się Renaudowi Camusowi, który w 2011 roku wydał książkę głoszącą, że elity planują zastąpienie białych chrześcijańskich populacji, grupami muzułmańskimi za pomocą migracji. Camus używa również sformułowania „ludobójstwo przez substitucję”.

Teoria wielkiego zastąpienia pojawiała się w wypowiedziach kilku sprawców ataków terrorystycznych z ostatnich lat (które miały miejsce m.in. w Stanach Zjednoczonych, Szwecji i Nowej Zelandii), ale większość opinii publicznej nie musi znać tych narracji bezpośrednio, aby znajdować się pod ich wpływem i bardziej lub mniej bezpośrednio podzielać obawy ich autorów. Echa tych narracji widać w debacie publicznej m.in. gdy padają słowa o „inwazji” czy „zalewie” imigrantów/ek lub gdy przybywających przedstawia się w sposób rasistowski, odwołując się do najgorszych tradycji postrzegania innych kultur jako zacofanych i dzikich.

Nie znając kontekstu powyższych teorii, trudno zrozumieć, dlaczego tysiąc osób uchodźczych z krajów takich jak Syria czy Afganistan miałoby stanowić zagrożenie dla bezpieczeństwa kraju, skoro milion osób uchodźczych z Ukrainy takiego zagrożenia nie stanowi.

Rasizm to ideologia, która zakłada wyższość osób o określonym kolorze skóry nad pozostałymi i przekonanie o tym, że grupy te różnią się od siebie biologicznie. Już w latach 70. XX w. naukowcy dowiedli, że kolor skóry nie jest kategorią determinującą nasze pozostałe geny. Kolor skóry jest cechą wyglądu, podobną do wielu innych, takich jak kolor włosów i oczu czy wzrost. Mimo braku różnic biologicznych doświadczenie społeczne osób ciemnoskórych różni się od doświadczeń osób jasnoskórych – jest to doświadczenie dyskryminacji wynikających z teorii rasistowskich. Przemoc fizyczna i słowna to najbardziej widoczne i skrajne formy rasizmu, ale to nie jest pełny obraz zjawiska. Inne przejawy to na przykład różne traktowanie migrantów/tek zależnie od koloru skóry.

Dowiedz się więcej czytając publikację PAH pt. „Rasizm. Bardziej w nas czy wokół nas?” autorstwa dr Margaret Amaki Ohia-Nowak.

bit.ly/bardziej_w_nas_czy_wokol

PYTANIA DO REFLEKSJI:

- Skąd czerpiesz swoją wiedzę o migracjach?
- Czy Ty, Twoja rodzina lub znajomi mają doświadczenia migracji lub uchodźstwa? Co łączy, a co różni te doświadczenia?
- Najlicniejsza grupa imigrantów/tek w Polsce to osoby z Ukrainy. Część z nich została w Polsce na stałe ze względu na eskalację wojny (ok. 1 mln), a część mieszkała w Polsce przed 2022 rokiem (według różnych źródeł grupa ta stanowiła między 850 tys. a 1,5 mln osób). Czy uważasz, że obie te grupy mają równe prawo do mieszkania w Polsce? Dlaczego?
- Około 20 mln obywateli/lek i osób pochodzenia polskiego mieszka poza Polską. Czy rok, w którym te osoby wyjechały i kraj docelowy zmienia Twoją opinię na temat ich motywacji i prawa do migracji?

Globalne dane liczbowe:

- World Migration Report 2024 IOM UN
- Our World in Data - Migration
- UNHCR Refugee statistics
- World Development Report 2023 - World Bank
- UN Population Division - Publications

Polskie dane liczbowe

- Migracje.gov
- Statystyki migracyjne na stronie gov.pl
- Publikacje Narodowego Banku Polskiego
- Raport Głównego Inspektoratu Pracy
- Opracowania tematyczne ZUS
- Główny Urząd Statystyczny

Książki

- *Migranci, migracje: o czym warto wiedzieć, by wyrobić sobie własne zdanie*, Hélène Thiollet; przełożyła Małgorzata Szczurek
- *How Migration Really Works A Factful Guide to the Most Divisive Issue in Politics*, Hein de Haas

Pozostałe

- Podkast Polskiej Akcji Humanitarnej pt. Tolerancja to za mało www.pah.org.pl/podkast/ w szczególności odcinki o numerze: 14, 27, 38, 39
- Filmiki Polskiej Akcji Humanitarnej nt. migracji na YouTube:
 - Narracje o migracjach cz. 1. O lęku i jego skutkach
 - Narracje o migracjach cz. 2. O trzech niekompletnych narracjach
- Publikacja pt. 8 (pogłębionych) lekcji o migracjach Fundacji Emic
- Publikacja pt. Jak rozmawiać (z młodzieżą) o migracjach? Stowarzyszenie Egala
- Wystawa plakatowa Polskiej Akcji Humanitarnej pt. „W innym świetle”
- Artykuł PAH pt. Bieda, wojna, głód - sami są sobie winni? Magda Bodzan
- Artykuł PAH pt. W obliczu katastrofy klimatycznej (nie)jesteśmy równi Magda Bodzan

Posiadając pomocnik w wersji papierowej, możesz odtworzyć linki w telefonie, korzystając z poniższego QR kodu:

bit.ly/pomocnik-linki

Autorka tekstu: Joanna Pankowska
Konsultacja: Kalina Kabat, Julia Orłowska
Korekta językowa: Lingua Lab
Opracowanie graficzne: Vote For Pralka Magdalena Polakowska
Materiał edukacyjny Polskiej Akcji Humanitarnej, 2025

 pah
Polska Akcja Humanitarna

www.pah.org.pl/edukuj
edukacja@pah.org.pl

**Jerónimo
Martins**

Projekt zrealizowany dzięki
wsparciu Jerónimo Martins.